

~~К 6162~~
П 76357 / 2

НОВА КНИГА

КРИТИКО-БІБЛЮГРА-
ФІЧНИЙ ЖУРНАЛ

1925

№ 2

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1933.
9392.

Ціна 50 коп.

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У І НКОСВІТИ

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

ВІДДІЛ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

ПРАВЛІННЯ: Харків, пл. Р. Люксембург, № 23, тел.: 8-07, 8-09, 8-11

ФІЛІЇ: Київ, — вул. Леніна, 8; Одеса, — вул. Ласалія, 20; Москва—
Тверська, вул. Огарьова, 14; Катеринослав — Проспект. 117.

Кожна хата-читальня, кожен сельбудинок і робітничий клуб
мусять передплачувати такі журнали:

ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ великий громадсько-політичний і літературно-науковий місячник за головною редакцією
О. ШУМСЬКОГО.

ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ містить усе нове, що з'являється на полі художнього, літературно-наукового й політичного життя
України Союзу Радянських Соціалістичних Республік і закордону.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік—12 карб., на півроку—6 карб., на 3 місяці—3 карб. з доставкою.

ЗНАННЯ щотижневий науково-популярний і громадський журнал за редакцією І. НЕМОЛОВСЬКОГО.

ЗНАННЯ має метою дати широким робітничо-селянським масам у врозумілій для них формі найрізноманітніші знання з усіх галузів науки і життя.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік—7 карб. 50 коп., на півроку—4 карб., на 3 місяці—2 карб. 25 коп.,
на 1 місяць—80 коп. з доставкою.

НОВА КНИГА щомісячний журнал критики, бібліографії і книжкової справи за редакцією С. ПИЛИПЕНКА.

КНИГА подає систематичні огляди літератури з різних галузей знання, особливо-ж що до марксознавства, лєнінознавства й українознавства, і тому є постійним порадином кожного, хто цікавиться книжкою, книжною справою чи то зв'язаний з ними.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік—6 карб., на півроку—3 карб., на 3 місяці—1 карб. 50 коп. з доставкою.

ШЛЯХ ОСВІТИ центральний орган Методкому НКО, присвячений питанням освітньої методології, практики, побуту.

ШЛЯХ ОСВІТИ потрібний кожному робітникові освіти, що хоче підвищити свою педагогічну кваліфікацію й слідкувати за найновішими досягненнями педагогічної думки в СРСР і за кордоном.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік—12 карб., на півроку—7 карб., на 3 місяці—4 карб.—з доставкою.

Передплатні гроші слати поштовим переказом на адресу Відділу
Періодичних Видань Вид-ва „Червоний Шлях“—Харків, пл. Розв.
Люксембург, № 23.

Культурно-освітнім і професійним організаціям широкий кредит.
При колективній передплаті—знижка.

Докладний проспект періодичних видань висилається на прохання
безплатно.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00787500

3

З М І С Т

С т а т т і :

Стор.

Велика подія (з приводу виходу першого тому акад. рос.-укр. словника)— <i>О. Синявський</i>	3
Професійні журнали — <i>П. Сващенко</i>	7
Статистика видань— <i>М. Годкевич</i>	10
Українське видавниче об'єднання— <i>М. Єзерський</i>	11
Книгарська справа на Україні— <i>В. Чудновський</i>	13
Державні книгозбірні України— <i>Л. К.</i>	16

К р и т и к а й р е ц е н з і ї :

Історичний матеріалізм	21
Марксизм	22
Ленінізм	23
Юнацький рух і комсомол	25
Політика. Право	27
Кооперація	30
Народня освіта	31
Філологія	33
Біологія	34
Сільське господарство	35
Хемія	37
Музика	37
Література. Красне письменство. П'єси	38
Дитяча література	45
Антирелігійна пропаганда	47

Х р о н і к а :

Журнали й бюлетені, що видаються на Україні	4
Бюро радпартвидавництв	5
Видавництва	5
З життя наукових і бібліологічних закладів	5
З'їзди й наради	58
Varia	58

~~K 6162~~

НОВА КНИГА

ЩОМІСЯЧНИЙ КРИТИКО-
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2

СІЧЕНЬ

1 9 2 5

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

01 (05) (47714 х.) = 9179

10
82. ж

Друкарня-літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська
на бер.,
№ 14.

Велика подія

(з приводу виходу першого тому академічного російсько-українського словника)¹⁾.

Без найменшого сумніву можна сказати, що з самого початку існування нашої Академії під її маркою не виходило книжки остільки потрібної й корисної, як ця частина цілої праці²⁾.

Нема чого й казати за величезне значіння подібної праці за-для всього українського народу, для організації молоді держави, потреба є лише вияснити позитивні й негативні сторони цієї праці, такої відповідальної як назвою, так і маркою найвищої наукової установи на Україні. В справі так званої «українізації» «Російсько-український словник» ВУАН матиме чисто установче значіння, і значіння, властиво, ширше за тільки лексикальну сторону мови: він має бути найчистішим джерелом української фразеології, почасти морфології, він має вносити наш правопис, словом книгою найавторитетнішого нормативного значіння в справі творення всенародної мови.

Розгляну цей I том Словника в такій послідовності: російські слова, слова українські (переклад російських), фразеологічний матеріал, правопис, наголос.

Російських слів у цьому томі коло 14.000, отже ввесь словник має пояснити коло 70.000 російських окремих слів, тоб-то удвічі більше проти найбільших друкованих російсько-українських словників³⁾.

В реєстр російських слів увіходить значна кількість слів інтернаціональних, особливо широкого вжитку, хоч трапляються слова й спеціальні, як от «абсцисса», «герменевтика», «дистермический», почасти власні імена, як «Вена», «Германия», «Дмитрий» то-що. «Спішливо-напружена робота» й інші об'єктивні умови праці, зазначені в «Передньому слові», спричинились до того, що поданий реєстр російських слів (точніше слів, уживаних в російській літературній мові) не становить контингента слів безумовно найпотрібніших, найчастіш уживаних у російській літер. мові. Так, ми не знаходимо слів: «дискуссия», «авантюра», «вояжер», «директива», «богаче», «выцарапываться», «выбивальщик», «вселение», «всеукраинский», а в той час подибуємо слова менш потрібні, як, наприкл., «генварский», «генварь», «гавканье», «дулѣвка». Але, зрештою, що до цього, то словник справляє в цілому дуже гарне вражіння відносною повністю, свіжістю й добірністю матеріалу.

Що до системи подавання російських слів, то вона найпрактичніша: звичайно проти російського слова є переклад його, і посилання до іншого

¹⁾ Українська Академія Наук. Російсько-український словник. Т. I (А—Ж). Редактори: В. М. Ганцов, Г. К. Голоскевич, М. М. Гринченкова. Головний Редактор А. Є. Кримський. Вид. «Червоний Шлях» 1924. Стор. XIV+290. in 8°. Ц. 2 крб. 50 к.

²⁾ В цьому 1-му томі акад. словника міститься приблизно 1/5 част. усієї праці: А—Ж займає 1/5 част. російсько-укр. словн. Уманця і Спілки і ще менше словника Даля (4 вид.).

³⁾ У словнику Уманця і Спілки приблизно 34.000 рос. слів, де-що більше в словнику Іванницького й Шумлянського.

слова трапляються рівняючи рідко, крім, розуміється, спросткованих доконаних дієслів, що перекладаються звичайно при відповідних недоконаних («Взойти, см. Восходить»), як то буває майже завжди в словниках.

Та все-ж, на жаль, система повного відокремлювання слів не додержана послідовно. Так, напр., прикметникові прислівники звичайно виступають у словнику як окремі слова, навіть коли вони в алфавіті стоять побіч із прикметниками, як от окремо «виновато» і «виноватый», «власно» і «властный», «гибельно» і «гибельный», «гостеприимно» і «гостеприимный», але «всенародно» окремо вже немає, а є лише під словом «всенародный», так само «всесекундно», «всесекундно», навіть «выразительно» під словом «выразительный», хоч у алфавіті воно не стояло-б поряд. Так само непослідовно окремими словами ідуть дієприкметники на -мый та -щий і -ший: хоч здебільшого окремо—«возобновимый», «возобновляемый», «высекшийся», «блуждающий»..., але «выслушиваемый» під словом «выслушивать», «выпускаемый» під словом «выпускать», так само «жалящий» й ин. Навпаки, дієприкметники на -ный звичайно подаються під відповідними дієсловами (цілком слушно), але все-ж непослідовно, напр., окремо «везенный», хоч воно в алфавіті стоїть поруч із «везти».

Прикрою стороною російської частини словника являється ще непоправний алфавіт: на 1 стор. (в кількох місцях), 2, 4, 5, 6, 18, 43, 46, 47, 67, 95, 149, 206, 216 й ин.

Переїдм до української частини словника, властиво до перекладів, цієї найголовнішої й найвідповідальнішої частини словника.

Що до цього, то можна сміливо сказати, що «Рос.-укр. словник» становить епоху в розвитку української лексикографії. Досі, як знати, лексичні скарби української мови в зібраному й систематизованому вигляді обмежувалися словниками Грінченка та Уманця й Спілки, але-ж перший має характер переважно етнографічного (літературна мова в ньому використовується лише до 1870 р.), другий до того має ще елементи й історичного, не кажучи вже за те, що опрацювали їх хоч і добрі знавці мови, але не фахові лінгвісти. Тепер-же перед нами словник, де використано «більш-менш повно: а) лексику художньої літератури української за останні 50—55 років, б) етнографічні матеріали, в) твори наукові, критичні та публіцистичні переважно найближчих двох десятиліть»¹⁾.

Таким чином багатющий і добірний лексичний матеріал—плід колективної й індивідуальної творчості останніх десятиліть—стає до послуг і на поживу всьому українському громадянству. І справді, досить порівняти першу-ліпшу сторінку цього словника з дотеперішніми словниками, щоб пересвідчитись того, скільки нових слів дає він, як полегшує й оформлює в значній мірі стихійний досі процес наближення інтелігенції до українських народніх мас. Багатство й добірність української частини словника—це найхарактерніша й найкраща його відзнака.

На жаль, ті самі вищевказані ненормальні умови праці не дали нам можливості побачити й цю сторону словника бездоганною. Це насамперед те, що відмічено й у «Передньому слові»—деяка недоробленість. Виявляється це в тім, що українська частина словника не завжди є точний переклад російського слова. Приклади: «вынашивать, выносить—носити, виносити, доносити»—чому-ж на першому місці немає «виношувати»? «де-пр-и-ч-а-с-т-н-ы-й—дієприслівний»—треба «дієприслівниковий», бо це-ж від «дієприслівник», а не «дієприслів'я»; «возьмет что-л.—здобути що, здобути-ся на що» (див. слов. Даля); для слова «гибнуть» на переклад ніяк не

¹⁾ «Передне слово» VII.

можна подавати «гібіти» (див. словн. Грінченка); «будущность, будущее — що має бути, майбутність, майбутнє...» — невже найкращий переклад для «будущее» це «що має бути»? для слова «воспитатель» є лише «вихователь», а чому немає «виховник» (наросток-тель немає великого поширення в українській мові)? Але хоч на переклад російських слів часто подається аж надто багато українських, проте трапляються й пропуски живих слів, як от, напр., на слово «грусть» немає «журá» (є у словн. Грінченка, у Стефаника, Л. України, Хвильового), на слово «животное» немає «животвір» (Франко), на «допустим» (див. «допустить») немає «приймім», на «ветерок» нема «вітрик» (Олесь).

Що до матеріалу фразеологічного, то, розуміється, про повність тут вже ніяк не можна говорити й вимагати її насамперед через те, що розмір словника обмежений, але те, що подається в ньому, в цілому дорівнюється українській лексиці його: проти всіх попередніх словників це надзвичайно ясні¹⁾ і добірний, свіжий матеріал.

Як і при перекладі слів, у цій частині словника трапляються недоймитки й огріхи. Так, напр., надзвичайно цінний з практичного боку спосіб подавати переклад до певних трафаретних словосполучень здебільшого в різних місцях словника, щоб-то при різних словах (напр., «вид на жительство» при слові «вид» і знов при слові «жительство») не проводиться так, як того треба вимагати: досить часто переклади до таких словосполучень в різних місцях словника подаються не цілком однакові. Напр., «вводит, ввести во владение» при слові «вводит» перекладається так: «ввóдити, ввéсті в посідання (володіння), ув'язувати, ув'язати когó (в маєток) (стар.)», а при слові «владение» «вводит во владение чем — ув'язувати в що (маєтність)» — отже «ув'язувати» в одному місці подається лише останнім і з поміткою (стар.), а в іншому місці вже єдиним. Так само «входить во вкус», «дубовое дерево», «брать верх», «жесткая вода» то що. А «вода грунтовая» в різних місцях перекладається навіть зовсім різно (див. «вода» і «грунтовой»). Не можна визнати добрими перекладами й таких словосполучень, як «большое скопление воды — дунáй» («вода»), «брать в счет сомнительных благ — брáти на зелéний овéс» («брать»), «брать тайком — викрадáти (ib.) «брать безжалостно имущество в уплату долга, штрафа — грабувáти» (ib.), «думать о себе (зазнаваться) — панíтися» («думать»). Подекуди фразеологічний матеріал зайвий як на неповний словник, напр., («время») — «время рождения овец — обкíт», «время роения пчел — рйбá, райовíця», «время собирания мака — макотрúс».

Не бездоганно стоїть справа й з правописем, а іноді й із формами слів.

Здавалося-б Академія наша в словнику мусила-б завершити довгий процес змагання різних правописних течій й боротьби різних говіркових явищ у нашій літературній мові, зокрема встаткувати те з правопису, що не ввійшло в «Найголовніші правила українського правопису», видані Академією-ж у 1921 р. Цього настирливо вимагає сьогочасна функція вкраїн. літерат. мови, зокрема вкраїнська школа, Певна річ, повна усталеність у всіх подобицях правопису ще й неможлива, але-ж принаймні в одноманітних язових рядах і групах слів треба-б уже знищити правописну безладність, визначивши ясно також і ті випадки, коли саме допускається «так і так». У словнику ми знаходимо такі неустатковані ряди:

¹⁾ Напр., при слові «вид» в словнику Уманця і Спілки 13 фразеологічних одиниць, а в академічному — 39, при слові «вкус» там 6, в акад. — 18, при слові «двигать» — ся там нічого, в акад. 12.

1. Хоч *и* в таких дієсловах, як «вибирати», «умирати» пишеться й дуже часто, але все-ж подибуємо й «визбірувано» (VII ст.), «забірає» («братъ») У відповідних дієсловах з невідповідним *е* звичайно буває правильно («виплітати—виплести...»), але все-ж чомусь «вивірчений» замість «виверчений» («выверчивать»); «достерегати», «зберегати» («достерегать», «достойнство») — «оберігатися»... («беречься»), «обтєсувати» («болванить» замість «обтисувати»).

2. В дієсловах і дієслівних формах *tj*, *dj* (*stj*, *zdj*) *sj*, *zj* звичайно вживаються в словнику як *ч*, *дж* (щ, ждж), *ш*, *ж* («кручу, мушу...»), крім віддієслівних речівників на-іння, але чомусь «їздження» («езда»), «об'їзджати», «об'їзджений», навіть «їзжалий» («выезживаютъ») — неможливі в жодній українській говірці. Так само дивує форма «докосювати», «докосювання» поруч із «докошувати», «докошування» («докашиваютъ», «докашивание»), «виносюватися» («вынашиваютъся»), «доходювали» («донашиваютъ»). Це дуже широко відомі в укр. говорах форми (почасти й у белетристиці), але-ж як їх розуміти в словникові—чи так, що вони допускаються нарівні з «класичними» формами з *ш*, *дж*..? Коли так, то чому-ж тоді немає тут-же, на тій-же сторінці «доквасювати» або далі «доносювати» і дуже часто інде (а вже-ж тоді треба-б признати рівноправними й «ходю», «носю», «їздю»...)?

3. Неясні причини й підстави порушення встановленого правила про *г* в запозичених словах: чому «вульгарний», «гетри», «гібеллін» (і чому два л?), чому «гігієна», «геґемонія», але «гієрогліф»?

4. Слід-би усунути різноманітність правопису й у таких випадках, як «тямлючи» («бежатъ») — «тямлячи» («вне»), «робле(я)но» («деланно» — «роблений» (скрізь), «до гори» («вниз») — «до гори» («вверх») — до-гори («гора»), «чп'є» («багор») — «дуб'я» («дуб») і деякі інші.

Що до наголосу, то треба сказати, що він у сучасній літературній українській мові ще дуже різноманітний і то не тільки в окремих словах, а й у цілих рядах слів однакової конструкції. Наголос власне це чи не найнепевніший момент у нашій мові, і тільки життя, з поширенням обсягу вживання української літературної мови, зітре потроху зайву розбіжність що до цього й анархію.

Зважаючи на чисто «установче» значіння академічного «Російсько-українського словника» насамперед, можна було сподіватись, що в ньому на українських словах подаватимуться наголоси в одних випадках цілком певні (послідовно проведені на одному складі в окремих словах чи рядах), в других подвійні чи й потрійні, але так само послідовно. Звичайно, було-б добре й так, коли-б неусталені наголоси (подвійні й потрійні) означувались лише в словах, що ними перекладаються російські слова, а в зразкових цитатах ті самі слова подавались-б уже з одним наголосом, прийнятим редакційною комісією—і, звичайно, послідовно. Навіть не зле було-б, коли такі слова в цитатах подавались-би зовсім без наголосів (мовляв, хай життя остаточно вирішить). В академічн. словнику на українських словах-перекладах наголос подається завжди і здебільшого в цитатах, але, на жаль, не завжди це наголос послідовний і безсумнівний.

В речівниках з наростком *-ач* та складовим приростком наголос подибуємо то на *а* ч: «повива́ч» («бинт»), «відповіда́ч» («действовать») — то на корені: «вивідач» («выведыватель») — то на обох: переклада́ч, («драгоман»). Які підстави відступати від норми наголосу в таких словах на корінному складі—порівн. у словн. Грінченка: налі́гач, набі́вач, доглі́дач, підбрéхач, поті́рач, перекла́дач, послухáч..?

2. У віддієслівних речівниках на -ення та -іння наголос дуже хисткий і неусталений взагалі в українській мові, але спостереження дають деякі вказівки що до тенденції місця наголосу в таких словах. Так, такі наголосові відношення (приклади з академічн. словника), як

обчислення — обчисління («вычисление»)
 виповнення — виповніння («выполнение»)
 вівчення — навчіння («выучивание»)
 горотворення — горотворіння («горообразование»)
 їждження — їздіння («езда»)
 включення — включіння («включение»)
 уявлення — уявління («воображение»)
 роблення — робіння («делание»)

(порівн. іще: поновлення, відновлення, побачення, відродження...—крутіння, скигління, квиління, голосіння...) недвозначно кажуть, що в словах на -ення наголос буває перед -ення, і що в численних новотворах, і слід-би його подавати тільки так, а не на -ення, як досить часто буває в словнику, напр., «внесіння, занесіння, заведення, внесіння» («внесение»), «запаління» («воспаление») «всеління» («водворение») і баг. инш.

Унатуреним наголосом на -ення можна признати лише в деяких українізованих старокнижніх (слов'янських) словах, як «всепрощіння», «прогрішіння».

Але при -іння наголос на *i* хоч і переважає, та все-ж не неможливий і инший наголос, як от «верховодіння», «виносіння» то-що.

3. Безумовно потрібна послідовність наголосу в випадках подвійного (неусталеного) наголосу, бо-ж споживача спантеличуватимуть тільки такі от написи, як: «вєсті́, вєсті́, перевє́сти, перевє́стися, ввє́зті́, вє́зти, донє́сті́, донє́сті́...» (див. «вести», «везти», «вымирать», «доноси́ть», «дезинфицировать...»), або «військо́вий, військо́ва, військовий» (див. «военный», «бдительный», «войсковой»).

На приємниках—простих і складних—знаків наголосу не слід зовсім ставити, бо вони-ж у вимові не наголошуються: не «за́-для ньо́го зроби́ла» не «ко́ло кого́, бі́ля ко́го», а тільки «за-для ньо́го», «ко́ло ко́го, бі́ля ко́го...» (див. «для», «возле»).

З чисто коректурної сторони книжку видано майже бездоганно.

Ми старано занотовували все те, що або насправді являється хибою словника, або може тільки здається нам хибою, з єдиною метою—побачити далші томи його, а також нове видання й цього 1-го, в поправнішому вигляді. Кінець кінцем всі ці хиби—«плями на сонці», і «Російсько-український словник» Академії в цілому не можна не визнати великою подією, навіть епохою в ході розвитку української культури.

✓ О. Синявський.

Професійні журнали.

1. «СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЛЕТАР».

(Двохтижневик Укрцека Всеробітземлісу).

Історія масових професійних журналів починається у нас з часу революції; особливо це твердження стосується професійних журналів, що виходять українською мовою.

«С.-Г. Пролетар» в своєму розвитку пережив кілька етапів. В 1922 році він почав виходити, як бюлетень «Южбюро ЦК Всеробітземлеса». Матеріал,

що містився тоді в ньому, мав обіжний характер, і весь журнал був розрахований на актив робітників профспілки. Це цілком зрозуміло, чому так було. Органи профспілки не дійшли ще до рядового члена спілки, не мали з ним тривкого зв'язку і журнал не мав внизу а ні читача, а ні співробітника.

Потім журнал починає орієнтуватися на профспілкові маси. З'являються власні робкори і власний низовий читач. Заводиться літературний відділ, в якому починають працювати плужане. Журнал проникає в самі глухі лісництва й села, починає захоплювати розпорошене сільське батрацтво. В цей мент журнал українізується і цілком опреділяє своє обличчя, як масовий журнал.

Проте, що «С.-Г. Пролетар» знайшов свого читача, що він починає просуватися у самі низи, може свідчити тираж журналу, який досяг в даний мент 10.000 примірників.

Які вимоги треба пред'являти до масового професійного журналу такого типу, як «С.-Г. Пролетар», який до того ще й має таку широченну базу, як сільське батрацтво,—другими словами бідняцьку частину села?

Очевидно, що мірилом його цінності будуть короткі популярні статті, міцний зв'язок з низовими масами профспілки, густа мережа власних робкорів, добре організований відділ: «На місцях». Коли ми, іменно з цього боку подивимось на «С.-Г. Пролетар», то побачимо, що він в значній мірі досягнув поставленої мети.

Статейний матеріал здебільшого торкається спеціальних профспілкових питань, але дається й місце освітленню питань біжучої політики, про наше зовнішнє та внутрішнє становище. Огляд подій у всьому світі подається у вигляді коротеньких заміток, об'єднаних в одній назві: «Що діється в світі», які подають найголовніші відомості, про те, що сталося протягом двох тижнів. Викладова мова дуже проста й зрозуміла.

Що-ж до керуючих статтів по роботі в спілці, то зазначаємо, що вони іноді бувають задовгі, а у авторів зрідка помічається хвороба на „цифр“. Краще в масовому журналі оперувати конкретними фактами, а числами їх підпирати, а не навпаки, як то робить іноді редакція. Слабо поки що розгорнулася кампанія по боротьбі за підвищення продукційності праці у наших радянських господарствах та лісництвах, а це зараз одно з актуальніших питань, бо ні для кого не секрет, що в наших господарствах часто організація стоїть не на належній височині. Потім, ще одна хіба, на нашу думку, і навіть не одна, а цілих дві. По-перше, в журналі слабо освітлюється досвід професійної роботи місць, і мало, зовсім мало, уділено уваги профрухові взагалі й профрухові та побутові с.-господарських робітників Заходу й Америки. Можливо, що це з'ясовується розміром самого журналу, але цей пробіл треба-б було заповнити.

Треба дати місце оглядам класової боротьби міжнародного пролетаріату з капіталом,—відсутність такого відділу у „С.-Г. Пролетареві“ ми зараховуємо у великий мінус редакції.

Зате прекрасно поставлений відділ «На місцях». Багато дописів з самих глухих кутків України, добре опрацьованих, що крок за кроком освітлюють батрацький побут, їхню боротьбу з куркулем, або викривають ті чи інші негативні боки профспілкової роботи, чи бюрократизм та зловживання де-яких адміністраторів. Літературний відділ подає творчість, з одного боку, плужан, а з другого, творчість самих членів профспілки й батраків. Попадаються дуже гарні зразки творчості.

«С.-Г. Пролетар» може залюбки читати не тільки член профспілки Всеробітземлісу, але його можна рекомендувати й для наших хат-читальень

та сельбудів. Усякий, хто хоче познайомитися з сучасним селом, з його соціальним шаром-наймитами, в журналі знайде багатий побутовий матеріал. Журнал видається гарно, але в ньому трохи замало ілюстрацій, що почасти робить його зовнішній вигляд одноманітним.

2. «ЦУКРОВИК».

(Двохтижневик Укрбюро ЦК Цукровиків).

„Цукровик“—молодий журнал того-ж самого типу, що й „С.-Г. Пролетар“. Журнал професійний, розрахований так само на низового читача. Одначе, читач «Цукровика» трохи відмінний від читача «С.-Г. Пролетаря». Тут ми маємо робітників цукроварень, які по суті є чистими пролетарями, а крім них улітку цукроварні притягають до себе велике число сезонних робітників, то-б то просто батраків села.

Сама цукрова промисловість так само має свої властивості. Виробництво на цукроварнях продовжується 2—3 місяці на рік, в осени, більшу-ж частину року вони стоять. Самі робітники цукроварень—у більшості виходці з села, міцно з селом зв'язані, і взагалі інтереси всієї цукрової промисловості переплітаються з інтересами села.

Коли перевертаєш «Цукровика», то одразу бачиш, що це журнал розрахований на численну аудиторію, і то не тільки по назві, але й своїм змістом.

У журналі йде передовою якась стаття, що висвітлює одно з основних питань профруху. Статті ці розміром не завжди однакові, і дві широкі сторінки не кождий рядовий член профспілки подолає. Далі йдуть статті, котрі, або обговорюють господарчі питання, або конкретні питання роботи профспілки. І видно, яку велику роботу в цій галузі профспілка. Статті написані просто, без викрутасів, зрозуміло.

Але «гвоздь» журналу не в цьому, так би мовити, загальному відділові. Інтерес його полягає у дальших відділах. Ось відділ «Життя нашої Спілки». Тут вам і дописи з місць, і вірші, і малюнки з життя цукроварень, і освітлення роботи низових проф'ячейок.

У відділі «Наші Хвороби» спеціально освітлюється нестатки в роботі місць, матеріал подається живий, конкретний, на якому можна вчитися, як не треба робити.

Гарно робить редакція, що вона окремо виділила роботу серед сезонних та на селі. Ми вже вказували, що профспілка цукровиків в неменшій мірі зв'язана з селом, ніж і Всеробітземліс.

Дати конкретні форми, так професійної роботи на селі, як і культурної,—другими словами, як проводити і як слід проводити змичку між селянством та робітництвом—це завдання не з легких. Редакція не агітує за змичку, а подає факти з роботи місць в живих малюнках.

Далі йдуть відділи «Виробництво й наша Спілка» і «Наші досягнення», які присвячені питанням про підвищення продукційної праці, про поліпшення кваліфікації, про роботу цукроварень.

Останній відділ «Робкори й стінгазети» зачеплює надзвичайно цікаву галузь культурного руху на цукроварнях. Що керівництво робкорами, стінгазетами необхідно, в тому немає ніякого сумніву. Інші журнали можуть у «Цукровика» навчитися, як треба те керівництво провадити.

Є одна хіба у «Цукровика», а саме, що він не зв'язує своїх статтів з матеріалом, що поступає з місць, не висвітлює коріння походження тих, або інших явищ у спілці й на селі.

А загалом, журнал гарно редагується, читається легко.

П. Сващенко.

Статистика видань.

I.

Статистика це метод наукового знання, побудований на масових систематичних кількостних спостереженнях, що мають на меті встановити закономірний і причинний зв'язок між явищами. Статистичний метод вживається переважно для вивчення явищ соціального життя. В залежності від об'єкту спостережень статистика буває промислова, карна, санітарна, освітня то-що.

Книжкова статистика є наслідок прикладання статистичного методу до такого соціального явища, яким є книга (в ширшому розумінні—преса).

Чи може бути книга об'єктом для статистичного спостереження?

Всяка книга є продукт певної епохи. «Скажи мені, що ти читаєш і я тобі скажу, хто є ти»—це загально-вживане прислів'я можна прикласти не лише до окремої людини, але й до цілої історичної епохи. І зовнішній вигляд, техніка продукції, обсяг і тираж так само, як і цикл тем і форма викладу, все це визначає приналежність книги до тої чи іншої культури, її зв'язок з тим чи іншим оточенням, з тою чи іншою класою. Книга є знаряддя класової боротьби за здійснення класових завдань.

В одному з розділів «Собора Паризької Богоматері» Віктор Гюго, міркуючи про ролі преси, говорить «це вбило те». Книга вбила собор. Знаряддя боротьби революційної буржуазії, просякнутої раціоналізмом і практицизмом вбило стару культуру з її стремлінням до неба, втіленим в грецьку архітектуру собора. Виявилось, що книга сильніша за релігію—знаряддя боротьби переможеної класи. В цих словах Гюго, талановитого співця героїчної буржуазії часів французької революції—більш жорстокої «правди про книгу», ніж в солоденькому гаслі російського народника-бібліографа: «Нехай живе книга—наймогутніше знаряддя боротьби за істину й справедливість». Ще жорсткіше й гостріше (буржуазний мораліст тут сказав би «цінніше», обов'язково згадав би про «готентотську мораль») розбиває цей захват і схилення перед «кногою взагалі» т. Луначарський. «Книга»—говорить він (промова на ювілейному засіданні Дер. Видавництва)—велике добро, проте вона є й велике зло. Вона може бути за харч, може бути й отрутою. Що таке рушниця? Вона може бути добром, може бути й злом. Вона є добро, коли ми тримаємо її в своїх руках і ми стріляємо. Проте, коли вона в руках ворожих і вони цілять у нас, вона—зло»...

Книжкова продукція й книжний ринок буржуазного суспільства відбиває загальний тон продукційних відносин цього суспільства. Продукція книжок анархічна, немає жадного плану. Як наслідок «вільної творчості» й «вільного вияву творчості», для буржуазного культурника книга є єдина монолітна маса, єдина як і позакласове «суспільство», «нарід» й інші фікції. Завданням дослідника цієї маси є зберігти цілковиту об'єктивність, визнати право на існування за всіма книгами. Цим пояснюється й характер старої книжної статистики. Перш всього з'ясовується розподіл виданих книг по змісту, місце видання, кількість сторінок, то-що.

Чиї саме класові інтереси відбивають книжні маси, для яких саме соціальних верств їх видано—про це мови немає. За деревом не видно лісу. Статистика заспокоюється на тому, що «книжок наукових видано 30%, «ріжних книжок 70%», або «що в Москві видається 44% всієї російської літератури», або «пересічно французька книга має 5,8 аркушів». Проте додержано «науковості» й «безсторонності» досліджування.

Інша справа в державі радянській. В той час, як буржуазна преса, що в дійсності цілковито закріпощена капіталістами, формально є незалежна, наша преса «не вільна». Починаючи з великих державних видавничих підприємств і кінчаючи малими приватними видавництвами—робота регулюється, підпорядковується плану. Досить згадати про такі специфічно радянські явища в галузі друку, як факт існування нової організаційної форми видавничої справи—державних видавництв, як планове скорочення кредитів на відомчу літературу, як відпуск спеціальних коштів на здешевлення шкільної й політичної літератури. Друк—не вільний прояв самовільної творчості, а з н а р я д д я, знаряддя класової боротьби в епоху громадянської війни, знаряддя освітнього впливу на широкі трудові маси. Говорячи за В. І. Леніним, нашу пресу можна й треба назвати «колективним організатором» мас. Звідціля—радянська книжкова статистика має нові завдання. Її об'єкт—не безформенна книжкова маса, що має ось стільки тисяч томів. Об'єктом її є наслідки продукції, тісно сполучені з усією системою радянського будівництва, що має певні цільові завдання. Кожна видана книжка має щось на меті. Чи досягнуто цієї мети? Чи видано книжку так, як треба (що до змісту, літературної й технічної форми, вартості видання), чи поширювалось її так, як треба (що до контингенту покупців, шуктості поширювання, то-що), чи читалось її так, як треба (що до інтенсивності споживання, складу споживачів, задоволення потреб й інше).

Ось основні питання, що повстають перед статистикою друку. Ставлячи перед собою ці питання, статистика таким чином відкидає гасла наукової безсторонності («не плакати, не сміятися, а розуміти» «*sine ire et studio*» й інше), стикається з практичною роботою регулювання друку, підготовляє матеріал для цієї роботи, керуючись загальним принципом соціальної доцільності.

В дальшому числі журналу ми спинимося на самих методах статистики.

Л. Годкевич.

Українське видавниче об'єднання.

Тільки тепер можна вже говорити про масову книжкову продукцію на Україні. Ще в 1923 році поява на ринкові цінної української книжки була, можна сказати, подією. Ще недавно керуючим партійним органам доводилось думати про те, щоб українська книжка дістала належне місце в праці видавництв. А на кінець 1924 р. продукція української книги зросла до того, що стала притягати увагу Наркомвнуторга, як одна з ділянок нашої відродженої промисловости.

Шкода, що ми не маємо ще уточненої державної статистики друку. Ні центральне статистичне управління, якому слід було-б про це подбати, ні Наркомос, що безпечно зацікавлений в цьому, не вживає будь яких заходів до організації на наукових підвалинах учота книжкової продукції й розподілу. Доводиться отже поки що користуватися лише звітами видавництв, які правда мають ухил до прибільшення своєї праці. Одначе, взявши на увагу і цей момент, можна говорити про величезний зріст книжкової продукції.

Українською книжковою палатою в 1923 р. було зареєстровано всього 813 назв (без відомчої літератури), з тиражем в 5½ міл. примірників, з них лише 36% українською мовою—це що до назв. За 11 місяців 1924 р. лише 3 видавництва (Червоний шлях, Держвидав і Книгоспілка) випустили у світ понад 1600 назв з тиражем понад 18 мільйонів прим., при чому українською

мовою біля 83% що до назв. Місячна кількість відтисків за останні часи перебільшила 15 мільйонів аркушів.

Ми не спиняємося зараз на тому, яка продукція книжкова в різних галузях знаття, відзначимо лише одне цікаве з'явище—це появу селянської літератури розрахованої на масового селянського читача. Ще в 1923 р. кількість виданих для села книжок обмежувалась якимсь десятком. А вже в 1924 р. за 6—7 місяців видавництво «Червоний шлях» випустило на ринок біля 200 назв селянської літератури, з тиражем біля 2-х мільйонів. Селянська література поважне місце займає зараз і в продукції Державного Видавництва.

Зріст книжкової продукції на Україні продовжує загальну лінію підвищення цієї продукції в Радянському Союзі. Ще в 1923 році продукція складала 9 тис. назв, біля 64 мільйонів примірн., 516 мільйонів друкованих аркушів, хоча ці відомости, за інформацією Російської книжкової палати, є не повні. Півріччя ж 1924 р. дало побільшення на 40% що до кількості назв і друкованих аркушів. Коли взяти на увагу, що книжкова продукція особливо розгорнулася за друге півріччя 1924 р., з виданням підручників, то маємо, таким чином досить високий зріст продукції за 1924 рік.

Зрозуміло, що розвиток книжкової продукції викликав потяг з боку видавництв до об'єднання. Справи заготовки паперу, обладнання друкарень, регулювання цін і головне добування кредиту, без якого жодна промисловість не може працювати, вимагало створення організації, що взяла б на себе захист загально видавничих інтересів. І своєрідність умов, в яких видавництвам доводиться працювати, як то—виконувати директиви партії що до пропаганди, розв'язувати культурні промблеми через книгу, а з другого боку вивчати ринок і споживача, знати ринкову кон'юнктуру—поскілки видавництвам доводиться працювати на підставі господарських розрахунків. Все це накреслило й форму видавничого об'єднання, а саме бюро радянських і партійних видавництв при відділі друку ЦКРКП(б).

Бюро радянських і партійних видавництв розвинуло поважну працю, на-лагодило постачання папером і одержання банкового кредиту, що дало змогу видавництвам розвивати свою діяльність. Бюро об'єднує майже всі видавництва Союзу, воно розподіляє кредити, і з цієї причини є майже об'єднанням всесоюзним.

Перед видавництвами українськими, що увійшли до складу центрального об'єднання, мало виникнути питання про створення видавничого об'єднання в рамках України. Справа в тому, що лишаючись в центральному об'єднанні роз'єднаними, вони не могли в достатній мірі захищати свої інтереси, стикаючись з могутніми видавництвами російськими. По затим видавництва російські, шукаючи споживача книжкового й на Україні, пробували закріпитись не лише на ринку міському, але й сільському, відкриваючи в містах свої філіяли й агентури. Звичайно і тут інтереси видавництв Росії мусили стикнутися з інтересами видавництв України. Розуміється тут не має мови про якийсь протекціонізм для видавництв України. Але, зв'язно, справи книжкової продукції не можуть бути вільною грою інтересів. Книжкова справа, являючись галуззю освітньої праці, що провадиться, правда, з господарським розрахунком—має бути регульована на Україні, поскілки тут є особлива лінія культурної праці, окреслена керуючими українськими установами. От це й спричинилось до засновання влітку 1924 р. Українського бюро Радпартвидавництв.

В чому виявилась праця нашого молодого об'єднання? Наочних результатів, може, й не можна ще побачити, але-ж саме існування його робить своє діло, привчаючи українські видавництва мислити себе, як колектив. Правда кредити для українських видавництв все ще розподіляє центральне

бюро в Москві, але лінія, що із самого початку провадить українське бюро, — має це виправити. Воно вимагає, щоб банковий кредит для українських видавництв був передаваний через Укрбюро видавництв. Воно вживає заходів до забезпечення й своєчасного постачання папером українських видавництв. Воно утворює українське контрагентство друку, що має забезпечити збут в залізничних кіосках продукції українських видавництв. Воно зрештою висуває конструкцію центрального бюро в формі федеративного об'єднання видавничих бюро окремих республік.

Ця лінія, правда, стріне і вже стрічає опір з боку центрального бюро. Однак без позитивного вирішення намічених питань немає й ґрунту для існування українського об'єднання, а через те зменшується ґрунт і для нормального розвитку української книжкової продукції. На майбутньому союзному з'їзді видавничих об'єднань ці суперечки розв'яжуться, треба сподіватися, позитивно для нас, цеб-то на користь федерального принципу, і тоді українське бюро радянських і партійних видавництв зможе розгорнути свою працю, сприяючи розвитку продукції видавництв України.

М. Єзерський.

Книгарська справа на Україні¹⁾.

Центр ваги в розвитку книжкового діла полягає в організації збуту книжки. А проте, ні одна галузь торгівлі в УСРР не знаходиться в такому безпорадному, неорганізованому стані, як книготорговельна. Таке положення є цілком зрозумілим, коли взяти на увагу, що книжкова торгівля є найскладнішою, найтруднішою зо всіх галузей торгівлі. Вона вимагає цілком відмінних способів і методів підходу до неї, ніж інші торгівлі. Капітал вкладений в книготорговельне підприємство мало рухливий і вкладений навіть в ходкі книжки буває мало рентабельний, коли ми маємо недосконалі форми книготорговельної організації.

Ми переживаємо ще ту стадію, коли не покупець йде за книжкою, а книжка мусить йти до нього. В цьому полягає засаднича різниця між книжковою й всіма іншими торгівлями. В простій залежності від поширення книжки, від організації збуту її знаходиться продукція книжки.

До цього часу так водиться, що видавнича справа не відрізняється від книгарської і кожне наше Видавництво старається виконувати обидві ці функції, будуючи поруч з редакційними й друкарськими апаратами—численні, дорожкокоштуючі торговельні й експедиційні апарати, звичайно, незакінченого характеру. Ці куці торговельні апарати при Видавництвах завжди лягають великим тягарем на калькуляцію книжки, а головне не виправдують себе. Самовиплатности цієї не може бути поскільки торгапарати при Видавництвах по своєму характеру не можуть охопити ринок, широко «розробити» його (Іменно «розробити», бо книжкового ринку ще нема, є тільки багаті данні для створення його). Вони не мають безпосереднього стику з індивідуальним споживачем книги. Для цього торгапарат при Видавництвах мусить мати цілу шеренгу випадкових посередників, яким віддають високий посередницький %, самі існують за рахунок калькуляції книжки, а часто й собівартости її. В кращому випадкові операції торгових апаратів окремих Видавництв зводяться до уложення самого загального характеру торговельних умов поміж собою, та піддержують працю по листуванню, задовольняючи тих покупців, яким пощастило звязатися безпосередньо з Видавництвом. Деталізувати

¹⁾ В порядку сбговорення.

справу поширення книжки, поглибити так, щоби дійти на далеку периферію, задовольнити її попит, подати книжку чи журнал нашому ще молодому читачеві, який за нею не піде сам, а часто й не знає де її дістати,—таку роботу незакінчені торговельні апарати перевести не можуть. Ця робота передається в руки торговельного посередника, чи то в особі приватного купця, чи то універсальної та кволої кооперації, якій часто без досвіду, без грошей не під силу щось зробити для організації ринку.

Дрібний книжковий посередницький капітал, розпорошений поміж неорганізованою масою посередників, агентів і контр-агентів не охоплює ринку, не задовольняє його, не несе з собою нічого творчого. В наслідок цього тиражі книжок і журналів, в порівнянні до території й населення, мизерні. Особливо це стосується до журналів, де-які з них виходять цілий рік майже при одному й тому ж тиражу. Це явище «сталости» тиражу може бути лише в двох випадках,—або ринок насичений літературою (чого не можна сказати), або торговельні апарати недорозвинуті з гори й незорганізовані як слід з низу, і тому не можуть охопити ринок.

Можна бути принциповим прихильником чи противником взагалі централізації й монополізації тої чи іншої галузі торгівлі, але книжкова торгівля, зі своїм кволим розпорошеним капіталом і нерозробленим ринком, незалежно від цієї принциповості,—вимагає об'єднання торговельного апарату, єдиного керуючого й постачаючого центру, що вів би певну торговельну й культурницьку політику, маючи на меті поширення й поглиблення книгарської сітки аж до самих далеких кутків периферії. Об'єднання в одно ціле торгапаратів наших найбільших українських Видавництв дасть основу для майбутньої широко-розгалуженої мережі книгарсько-торговельних опорних пунктів, зі своїми агентами-книгоношами на невеликий район. Сучасні агенти гастрольори при центральних апаратах Видавництв, що нагадують собою листву, яка росте впрост зі стовбура дерева, відпадуть як та листва, і перенесуть свою діяльність на далеку периферію. Ріжні «контр-агентства» друку, посередницькі експедиції, кіоски на залізницях, почтах і т. п. лише стануть допомоговими апаратами до єдиного організованого книготорговельного апарату, волю якого вони будуть виконувати і від якого вони будуть економічно залежати.

Шляхом такої консолідації основних торговельних апаратів Українських Видавництв буде ринок опанований і урегульований. Видавництва, що звільняться від неприродних функцій торговельних, зосередять всю свою увагу і сили лише на редакційний і суто видавничий справі, 50% зусиль, що витрачаються зараз Видавництвами на організацію й ведення своїх окремих поширюючих книжку апаратів, буде повернуто до своєї природної функції—продукції книжки.

Вся справа поширення й збуту, «просування» книжки до рук читача, мусить бути автоматично, на підставі загальних комерційних договорів, передана до рук єдиного Українського Книготорговельного Синдикату. Доцільність такого утворення виправдується зо всіх боків і приведе до зменшення видатків Видавництв на утримання своїх торгапаратів. Нова організація книготорговельна не ляже новим видатком на бюджет держави, бо має жити, як і всякий посередник, лише на посередницьких % від продажу товарів. Що одночасово явиться найпевнішою запорукою її життєвості. А що вона може жити, розвиватися й утримувати на цей % свій апарат, досить проглянути торговельні операції (звичайно, по цінам номінальним) без наших більших видавництв, хоча-б за 1924 рік, взяти від цього 30—35%, той процент, що віддається зараз ріжним посередникам, і ми побачимо поважну суму за рахунок якої можна мати в своїх руках добре організований посередницький книготорговельний апарат. А коли прийняти на увагу збільшення

продажу книжок з розвитком торговельної сітки і те, що в кожній книгарні, особливо на провінції, мусять бути в продажі шкільні й канцелярйні приладдя і так звана «паперова галантерея», що сильно калькулюється, то побачимо, що процент посередницький значно збільшиться і, очевидно, цілкомито забезпечить самовиплатність такої могутньої книготорговельної організації.

Таке книготорговельне об'єднання усунуло б на місцях непотрібний паралелізм і конкуренцію. За рахунок знищеного паралелізму, без спеціальних великих організаційних видатків, пошириться торговельна сітка.

Зменшення організаційного й адміністративного відсотків, що лягають тягарем на калькуляцію книжки, буде логичним наслідком книгарського торговельного об'єднання, бо відомо, утримання закінченого торговельного й керуючого апарату кожної окремої малої торговельної організації, значно дорожче від утримання апарату для тієї ж організації в складі одного великого торговельного організму. Коли взяти на увагу, що з моменту об'єднання збільшується торговельний оборот, завдяки більшій присутності товарів на складах, то зменшення накладних видатків буде і абсолютне і відсоткове.

Відсутність своєчасного постачання на місця необхідного книжкового товару, що зв'язано з браком грошей, відповідних комерційних зв'язків, чи кредиту,—є неодмінною стороною різних кооперативних та інших окремих книгарень з їх мізерними оборотами. А це часом веде до дефіцитності книготорговлі.

Зберігаючи принцип єдності каси, книготорговельне об'єднання зуміло б не тільки налагодити своєчасно й рівномірно постачання периферії книжковими й шкільними товарами, але й примусить периферію до швидкого й абсолютного звороту готівки до одного центру. Цей зворот капіталу, може невеликий на перший час, але регулярний і сталий, в компактному виді, дозволить центрові створити операційний план своєї діяльності, окреслити можливості кредиту, розрахунок з видавництвами і взагалі встановити свою торговельну політику, базуючись на чомусь конкретному.

Нарешті, треба відзначити що й при сучасному стані книготорговельному, почувається брак фахового керівництва в книготорговельних апаратах з гори до низу. Брак підготованого книгаря дуже шкодить справі продажу й поширенню книжки, книжка не йде часто тому, що її не вміють запропонувати, показати, продати. Від досвіду й вміння книгаря у великій мірі залежить стан книгарні. Особливо це торкається книготорговлі на периферії, серед селянської й дрібно-інтелігентської маси. Наш сільський та робітничий, а часто і інтелігентський читач, навіть у випадкові своєї грошової спроможності, не відчуває ще такої потреби до купівлі книжки чи журналу, як то він відчуває потребу в інших речах споживання. У нього ще нема «смаку» до книжки. Отой смак і мусить прищеплювати книгарь. В книгарню мусить заходити не тільки той, що має гроші і намірився уже купити книжку, але й той, що тільки оглядає, придивляється до книжки. Від того як книгар веде свою справу, як уміє показати свій крам читачеві, особливо початкуючому, відвідування книгарень збільшується, а тим самим збільшується її торгівля. Під цим зглядом сучасні книгарі не відіграють ніякої ролі, бо за прилавками стоять безучасні до книжки «прикажчики». Відповідна підготовка книгарів може бути при організаційному об'єднанні, коли всі пункти книготорговельні будуть підлягати єдиному інструктуванню, спеціальній інспекції з центру. Рациональна організація збуту й поширення української книжки вимагає утворення єдиного Всеукраїнського Книготорговельного Синдикату, якому мають підпасти, безпосередньо, чи посередньо, всі книготорговлі на нашому ринку. Це чергове завдання на цьому полі.

В. Чудновський.

Державні книгозбірні України, їхній книжковий склад і діяльність.

(По матеріалах бібліотечного відділу Головполітосвіти).

Книгозбірні України можна поділити на дві категорії:

- 1) на місцеві, що утримуються на місцеві кошти;
- 2) й державні, що є на держбюджеті.

До державних книгозбірень належать найбільші по складу книжок, персоналу робітників й обсягу роботи книгозбірні України. Вони підлягають безпосередньо Головполітосвіті. Всіх таких книгозбірень на Україні є:

1. Державна Харківська книгозбірня імені Короленка (був. громадська).
2. Державна Одеська книгозбірня ім. Жовтневої революції.
3. Київська центр. державна книгозбірня.
4. Київська центр. держ. єврейська книгозбірня.
5. Київська центр. державна польська книгозбірня.
6. Катеринославська державна прилюдна книгозбірня імені Жовтневої революції.

7. Херсонська центральна державна книгозбірня.

8. Державна Миколаївська центр. дитяча книгозбірня.

Із зазначених книгозбірень Харківська, Одеська й Катеринославська одержують обов'язкові примірники книжкових палат СРСР (від книжкової палати РСФРР і УСРР).

Херсонська центральна державна книгозбірня також одержує обов'язкові примірники книжок, що видаються на Україні.

З цього видно, що значну частину державних книгозбірень Головполітосвіті збудовано на зразок великих книгозбірень—книгосховищ з політико-освітніми й науковими завданнями.

Зазначені книгозбірні мають приблизно 1.370.000 примірників з мінімумом в 25000 і максимумом в 500.000 пр. (Одеська). Що до загальної кількості книжок всіх мійських книгозбірень України (крім книгозбірень Профосу), то книжковий інвентар держ. книгозбірень складає близько 45%.

Що до цих книжок по мовах. Маємо відомости Харківської державної книгозбірні, які дають російською мовою 90%, українською 8%, інших 2%. Ці саме цифри будуть характерними і для інших державних бібліотек.

Що до галузів, то приблизно 65% книжок держ. книгозб. складається з літератури наукового характеру. Значна частина цієї літератури вступила до книгозбірень ще в часи дореволюційні.

Читачів державні книгозбірні обслуговують, або видаючи книги додому й для читання в книгозбірні (держ. Харківська й інші книгозбірні), або тільки для читання в читальному залі (Одеська держ. книгозб.). При цьому Харківська, Катеринославська й Херсонська держ. книгозбірні мають дитячі відділи і видають книги додому і в залю-читальню. Миколаївська книгозбірня є виключно зразкова дитяча.

Загальна кількість читачів державних книгозбірень доходить до 31.000, з них відвідувачів читальних заль 40%. Дітей до загальної кількості читачів є 22%.

Що до соціально-професійного складу, національності й полу, дорослих читачів можна поділити на такі категорії.

І. Соціально-професійний склад:

- 1) Переважна більшість читачів держ. книгозбірень є учні всяких професійних і вищих шкіл. Пересічно вони виносять 57% з мінімумом в 50%

(Херсонська, Катеринославська книгозбірні) й максимумом в 70% (Одеська книгозбірня).

2) Другу по чисельності групу пересічно в 27,7% з хитанням від 23% (Одеса) до 31% (Катеринослав) дають службовці й робітники розумової праці (навчителі, наукові співробітники), відсоток останніх, приміром в Одеській книгозбірні, доходить до 14,5%.

3) Третю групу становлять робітники: 6,6% з мінімумом в 3,5% (державна Київська книгозбірня) й максимумом в 12% (Херсонська книгозбірня). Треба зазначати, що в окремих випадках цей пересічний відсоток 6,6 включає в себе очевидно не виключно робітників фабрично-заводських підприємств. Так, в Одеській державній книгозбірні в цій групі є робітники фізичної праці, до речі сказати в розмірі 4,5%.

4) І зрештою хатні господарки, члени родин службовців, почасти нетрудовий елемент. В середньому ця рубрика дає 7,22%, хитаючись від 2% (Одеса) й до 11,7% (Катеринослав).

Незначний відсоток робітників в складі одвідувачів державних книгозбірень пояснюється тим, що в районах при робітничих клубах є свої книгозбірні, а також і територіальними умовами (відаленням від робітничих районів). Головополітсвіта дала державним книгозбірням директиву збільшити контингент робітників. Цього збільшення можна досягти, організовуючи пересувні книгозбірні (безпосередньо через районні книгозбірні), відкриваючи колективні абонементи, постачаючи районам комплекти книжок в тимчасове користування й інше.

Великий % учнів-читачів державних книгозбірень пояснюється тим, що:

1) Державні книгозбірні в де-яких містах (наприклад в Херсоні) є єдиною, великою з інтенсивною роботою книгозбірею, що має багато книжок і досвідчений персонал робітників.

2) Вони мають, завдяки обов'язковим примірникам, найновішу літературу, хоч і в недостатній кількості.

3) Де-які науково-шкільні книгозбірні профосу слабо охоплюють академічну масу, особливо пролетарське студентство.

II. Перейдемо до національного складу.

На жаль відомості в цій справі є лише приблизні, бо повного учоту ще не зроблено.

1) З відомостей 3-х книгозбірень переважний % виносять передплатники єврейської національності, що користуються російською книжкою, пересічно їх—40,6% з мінімумом 12% (Київ) й максимумом 60% (Катеринослав).

2) Другу групу—39,4, хитаючись від 23% (Катеринослав) до 70% (Київ), складають росіяне.

3) Читачі-українці сидять на третьому місці, складають 15,5%.

4) На долю всіх інших національностей (польські, німецькі й інші) припадає 4,7%.

III. По полу.

1) Жінки в державних книгозбірнях виносять пересічно 34,6% загальної кількості в 4-х книгозбірнях з мінімумом в 29,3% (Харківська) й максимумом 40% (Херсон).

2) Чоловіки пересічно становлять 65,4%, хитаючись від 60 до 70,7% (Харків). Нині немає можливості дати вичерпуючих відомостей про обіг книжок. Але за III квартал 1924 операційного року (відомості за II квартал майже повні) загальна кількість виданих книжок по 4—5 книгозбірнях (Харківська, Одеська, Херсонська) складає 196.155 примірників. Пересічно на одну книгозбірею за згаданий місяць припадає 49.039 примірників з мінімумом в 9.557 (Катеринославська) й максимумом в 101.080 (Харківська).

Коли рахувати, що в III кварталі було всього повних робочих днів 76 (квітень 24, травень 26, червень 26)—то пересічно за день одна книгозбірня видала книг (на абонементи і в залі-читальні)—630 з мінімумом 125 (Катерин.) й максимумом в 1330 (Харків).

Ось відомості за III квартал кожної з 4-х книгозбірень (з інших відомості є неповні) (табл. 1).

№№	НАЗВА КНИГОЗБІРНІ	Загальна кількість книг, видан. за III кварт. (квіт.—лип.)	З н и х				Табл. 1-ша
			На абонементи		У читал. залі		Пересічно за день з 76 робо- чих днів кварталу
			В абсо- лютних числах	% до всієї видачі	В абсо- лютних числах	% до всієї видачі	
1	Харківська дер- жавна книго- збірня . . .	101080	32680	32	68400	68	1330
2	Одеська . . .	51734	—	—	51734	100	623 (біб-ка фун- кцион. 83 д.)
3	Херсонська . .	33784	13372	39	20412	61	444
4	Катеринослав. .	9557	5530	58	4027	42	125
Разом .		196155	51582	129	144573	271	2522

З аналізу цих таблиць випливає, що переважною формою користування книжками в державних книгозбірнях є читання їх в читальному залі. Пересічний % виданих книжок в читальному залі до всієї видачі державних книгозбірень виносить 67,75% з мінімумом в 42% (Катеринослав) й максимумом в 100% (Одеса) ¹⁾.

Подивимось далі, що ж саме читають в цих бібліотеках. Всю читану літературу ділимо на наукову й белетристику (табл. 2).

Табл. 2-а

Назва кни- гозбірні	Загальна видача					З н и х									
	Разом	З них				По абонементу				По читальн. залу					
		Науков.		Белетр.		Раз.	Науков.		Белетр.		Раз.	Науков.		Белетр.	
		В абс.	%	В абс.	%		В абс.	0/0	В абс.	0/0		В абс.	0/0	В абс.	0/0
Державна Харків. .	101080	—	—	—	—	32680	—	—	—	—	68400	63600	93	4800	7
Одеська . .	51734	48630	94	3104	6	--	—	—	—	—	51734	48630	94	3104	6
Херсонс. . .	33784	21063	62,5	12721	37,5	13372	1729	13	11643	87	20412	19334	94,5	1078	5,5
Катерино- славська . .	9557	4965	52	4592	48	5570	1380	25	4150	75	4027	3585	90	442	10

Отже бачимо, що з загальної кількості читаних в державних книгозбірнях книжок, % наукових хитається між 52 (Катерин.) й 94% (Одеса).

¹⁾ Ми обминаємо обіг книжок. Не встановивши актуальної частини книгозбирання, дані ці не характерні. Про кількість видач на 1 читача буде з'ясовано окремо.

Високий % в Одесі пояснюється складом читачів (учні, студенти) і тим, що книжок там додому зовсім не видається. Кидається у вічі великий % белетристики з поміж книг, що видаються на абонементи додому. Пояснюється це тим (особливо Херсонська книгозбірня), що наукові книжки через малу кількість видається додому в обмеженій кількості лише з повторних примірників, до того ж переважно відповідальним і партійним робітникам.

Зовсім інший характер має читання в залі-читальні (див. 2 табл.). Тут, як бачимо з табл., % наукових книжок нижче до 90 не падає. Ці відомості безперечно свідчать про те, що державні книгозбірні, що до своїх читальних заль є великими майстернями й фабриками наукової розумової праці.

По роду читаних книжок на першому місці з наукових книжок є poradники й періодичні видання. На другому місці—соціально-політико-економічні знання. На третьому—природознавство з математикою. В де-яких книгозбірнях (Харківська) 3 місце належить прикладним наукам. Далі йде історія літератури, критика й монографії. Потім історія й географія. На останньому місці стоять книжки на теми релігійні й антирелігійні. На передостанньому—з філософії¹⁾.

В 3-х державних книгозбірнях (Харків, Одеса, Катеринослав) провадиться підготовчу роботу по організації кабінетів марксизму. Із загальних книгосховищ відокремлюються відповідні книжки й матеріали, Головополітосвітою дано кошти на придбання нової літератури з марксизму й лєнінізму. Для цих кабінетів передбачається закликати в найближчий час спеціальних співробітників. Державна Київська книгозбірня вже розпочала інтенсивну роботу марксіського кабінету.

Ось коротенькі відомості про діяльність кабінету на протязі третього кварталу.

І. Кількість обслуговуваних маркскабінетом осіб (див. табл. 3).

Табл. 3-я

Склад відвідувачів марксіського кабінету.

Соціяльний склад				По мові			
Робітн.	Селяне	Інтелі-генція	Разом	Росіяне	Українці	Євреї і інші	Разом
225	113	709	1193	866	136	191	1193
П о л і р о к и							
Від 16 до 18 років	Старше 18 років	чоловік.	жінок	Разом			
272	681	240	1193				

Пересічне за день відвідування кабінету рівно 55,4 з мінімумом в 50 і максимумом 65,1.

Що читається? Книги видавано виключно наукові й переважно з галузі суспільствознавства. За зазначений період було видано 4577 книжок.

Кожна державна книгозбірня має консультативно-інформаційні відділи.

Найбільші з них—консультативно-інформаційний відділ державної Харківської книгозбірні й державної Херсонської.

Консультативно-інформаційний відділ державної Харківської книгозбірні видає щоденно пересічно 225 справок.

¹⁾ Певних цифрових даних дати немає можливости.

Справки й поради дається на найрізноматні питання науки, повсякденної практики й побуту. До консультаційного відділу звертаються поруч з робітниками й робітницями—учні, педагоги, літератори, робітники різних установ і инш. Конкретно справки й поради видаються в справах:

- 1) Юридичних (зокрема про податки).
- 2) Бібліографії («що читати», «зазначити літературу до докладів»).
- 3) Поради по складанню докладів, підручників.
- 4) Підготовка матеріалів і цифрових даних в найважливіших галузях економіки й політики для засідань установ і наркоматів.
- 5) В справах бібліотечних (техніко-методичні вказівки, задоволення масових запитань в справах бібліотечної самоосвіти).
- 6) В справах загальної самоосвіти на підприємствах і для окремих осіб.

Взяті на вихват 2000 виданих справок поділяються:

1. По самоосвіті (бібліографія й поради)	613
З них:	
а) природничі науки	53
б) маркзизм і ленінізм	42
в) революція і професійний рух	118
г) робота на селі	31
д) техніка	56
е) юнацький рух	23
2. З шкільних дисциплін	468
3. Освітня робота	137
4. Доклади	280
5. Підвищення кваліфікації	174
6. Наукова робота	67
7. Всякі справки	595

Державна Харківська книгозбірня через свій консультаційно-справочний відділ провадить ще й плакатну роботу, відгукаючись на важливі події як радянського й закордонного життя.

Позатим ця ж книгозбірня провела значну працю і в справі допомоги тим, хто вивчає ленінізм. Утворено спеціальний куток В. І. Леніна. Складено списки творів його.

Інтенсивну політосвітню працю провадить і Херсонська державна книгозбірня. На протязі відчитного часу (3 квартал) організувала 4 книжкових виставки, а також низку лекцій, докладів на підприємствах і в будинкові червоної армії.

Херсонська бібліотека є в сталому звязку з районними бібліотеками міста. Вона ж організує пересувні бібліотеки й для сел.

Л. К.